

DOI: 10.18372/2307-9061.72.19082

УДК 343:347.23(045)

І. Ф. Літвінова,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-8728>

В. С. Голух,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

ПЕРЕДАЧА, ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ АБО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mails: irina_litvinova@ukr.net, 6904292@stud.nau.edu.ua

***Метою** статті про передачу, примусове відчуження або вилучення майна під час воєнного стану є розкриття правових, економічних та соціальних аспектів, пов'язаних із цим процесом в умовах надзвичайних ситуацій. У статті аналізуються законодавчі підстави та механізми реалізації таких дій, розглядається вплив на власників майна, а також оцінюється ефективність і справедливість цих заходів з точки зору захисту національної безпеки та громадських інтересів. Така тематика важлива для розуміння балансу між державними потребами та правами громадян, особливо у контексті сучасних викликів і загроз. **Методи дослідження:** у статті використовуються методи порівняльного аналізу, правового моделювання, що дозволяють детально дослідити законодавчі норми, практичні приклади і наслідки примусового відчуження майна під час воєнного стану. Також застосовується метод аналізу документів для глибокого розуміння правових і соціально-економічних аспектів цієї проблематики. **Результати** дослідження показують, що примусове відчуження або вилучення майна під час воєнного стану, хоча і виправдане з точки зору національної безпеки, викликає значні правові та соціальні виклики. Зокрема, виявлено, що існуючі законодавчі механізми не завжди забезпечують адекватну компенсацію власникам, що може призводити до соціальної напруги та зменшення довіри до державних інституцій. Аналіз показав, що успішна реалізація таких заходів вимагає прозорих процедур, чіткого регулювання і постійного контролю для мінімізації негативних наслідків для громадян та економіки. **Обговорення:** у ході обговорення було виявлено, що, хоча примусове відчуження майна під час воєнного стану є необхідним заходом для забезпечення національної безпеки, існує потреба в удосконаленні правових і адміністративних механізмів для його реалізації. Важливо, щоб процеси відчуження були максимально прозорими та справедливими, з чіткими критеріями для визначення об'єктів відчуження і механізмами компенсації для постраждалих власників. Особлива увага повинна приділятися запобіганню зловживанням і корупційним проявам у цій сфері, а також забезпеченню належного балансу між інтересами держави та правами громадян.*

***Ключові слова:** воєнний стан; примусове відчуження; вилучення майна; національна безпека; компенсація власникам.*

Постановка проблеми та її актуальність. Війна, що охопила Україну, принесла з собою не лише людські втрати і руйнування, але й

створила нові виклики для правової системи країни, зокрема у сфері захисту прав власності. Однією з найгостріших проблем у цих умовах

стало питання передачі, примусового відчуження або вилучення майна. Держава, змушена забезпечувати оборону і безпеку своїх громадян, має право вдаватися до таких заходів. Проте, це право має бути врівноважене з конституційними гарантіями захисту приватної власності.

Актуальність цієї проблеми особливо відчутна у контексті масштабних руйнувань, що охопили мільйони квадратних метрів житлової і комерційної нерухомості, а також іншого майна. Відновлення інфраструктури та економіки потребує значних ресурсів, і використання переданого або вилученого майна може стати одним з важливих джерел для цього. Водночас, порушення прав власності може спричинити соціальну напругу та конфлікти, що додатково ускладнює ситуацію. В умовах воєнного стану важливо забезпечити прозорість і законність процедур передачі та вилучення майна, а також своєчасну і справедливу компенсацію власникам. Це сприятиме не лише збереженню прав громадян, але й зміцненню суспільної довіри до держави у складний період війни.

Усвідомлюючи важливість захисту прав власності, Україна прийняла Закон «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [1], який регулює ці процеси. Цей закон має на меті забезпечити баланс між державною необхідністю та правами громадян, визначаючи чіткі процедури та гарантії компенсації. Однак, успішне вирішення цієї проблеми потребує не лише нормативної бази, але й ефективного її застосування на практиці. Тому особлива увага має бути приділена прозорості та підзвітності дій влади, що сприятиме захисту прав власників та збереженню соціальної стабільності в країні.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про складність і багатогранність проблеми передачі, примусового відчуження або вилучення майна під час воєнного стану. Наприклад, О. Коренцов у своїй роботі «Примусове відчуження майна під час воєнного стану: адміністративно-правовий аспект» [2] детально досліджує адміністративно-правові аспекти цього питання, акцентуючи увагу на чинному зако-

нодавстві та практиці його застосування. Він підкреслює, що необхідно вдосконалювати законодавчу базу, аби забезпечити баланс між державною необхідністю та правами власності громадян.

Різні аспекти управління майном розглядалися в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Передача, примусове відчуження або вилучення майна комунальної власності досліджували науковці, такі як Т. Лебеда, М. Лелюк, О. Нема, Н. Сментина, тоді як управління майном державної власності було предметом досліджень А. Авер'янова, В. Джарти, А. Захарченка, В. Пількевича. Теоретико-правові засади управління майном розглядали у своїх працях Т. Боднар, М. Машенко, В. Щербина. Проте, незважаючи на науковий інтерес до цієї проблематики, в умовах воєнного стану управління майном, зокрема питання передачі, примусового відчуження або вилучення майна, має свої характерні особливості, що потребують детального вивчення та наукового обґрунтування.

Метою передачі, примусового відчуження або вилучення майна під час воєнного стану є забезпечення обороноздатності держави, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій, підтримка життєдіяльності населення та відновлення економіки. Це включає розміщення військових, будівництво фортифікацій, вилучення і відновлення пошкодженого майна, створення притулків для тих, хто втратив домівки, та забезпечення товарами першої необхідності. Водночас, ці заходи повинні здійснюватися з дотриманням принципів справедливості та пропорційності, забезпеченням справедливої та своєчасної компенсації власникам майна, а також дотриманням законних процедур. Лише так можна досягти балансу між державними інтересами та правами громадян, забезпечуючи довіру суспільства до дій влади в умовах надзвичайних обставин.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з російською військовою агресією проти України, Президент України запровадив воєнний стан згідно з Указом № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. Згідно з Законом України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-

VIII від 12 травня 2015 року, визначено основні положення, процедуру впровадження, гарантії прав і свобод громадян, а також права і законні інтереси юридичних осіб та створення військових адміністрацій [3].

Відповідно до чинного законодавства, воєнний стан – це «спеціальний правовий режим, який запроваджується на території України або в окремих її регіонах у разі збройної агресії або загрози нападу, небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності України. Цей режим надає відповідним органам державної влади та органам місцевого самоврядування необхідні повноваження для нейтралізації загрози, відбиття збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Він також передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, визначаючи строки дії цих обмежень» [3].

У регіонах, де запроваджено воєнний стан, для забезпечення дотримання Конституції та законів України, реалізації заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту населення, громадської безпеки і порядку, а також охорони прав і законних інтересів громадян, можуть створюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації. Ці адміністрації мають спеціальні повноваження в управлінні майном, що включають наступні положення: 1) керування об'єктами житлово-комунального господарства, побутових, торговельних послуг, транспорту та зв'язку, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, забезпечуючи їх належне утримання та ефективне функціонування на належному рівні та якості послуг для населення; 2) встановлення частки прибутку для підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності територіальних громад, яка повинна бути перерахована до місцевого бюджету; 3) управління майном, яке є у комунальній власності територіальної громади (за винятком питань відчуження, включаючи приватизацію комунального майна та здачу в оренду на строк більше одного року); 4) використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових

цілей; 5) примусове вилучення майна, що знаходиться у комунальній або приватній власності, а також вилучення майна державних підприємств та державних господарських об'єднань для потреб держави на підставі відповідних документів; 6) вилучення електронного комунікаційного обладнання, телевізійної, відео- та аудіоапаратури, комп'ютерів та інших технічних засобів у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, а також у громадян у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану; 7) керування об'єктами спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст та районів у містах, що перебувають в управлінні районних та обласних рад (за винятком питань відчуження, включаючи приватизацію таких об'єктів); 8) зупинення роботи приймально-передавальних радіостанцій індивідуального і колективного користування та обробки інформації через комп'ютерні мережі; 9) визначення порядку використання фонду захисних споруд цивільного захисту.

У умовах воєнного стану набувають чинності нові методи використання майна та суб'єкти його управління. Найбільш розповсюдженими і необхідними методами управління майном є примусове відчуження та вилучення майна всіх форм власності. Зокрема, стаття 41 Конституції України зазначає, що «...ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним, але примусове відчуження об'єктів права приватної власності допускається лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості» [4]. Однак законодавство дозволяє примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості лише в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Згідно з Цивільним кодексом України «...у разі воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з подальшим повним відшкодуванням його вартості. Якщо майно повертається власникові, його право власності на це майно відновлюється, і власник зобов'язаний повернути отриману у

зв'язку з реквізицією грошову суму або річ, з врахуванням розумної плати за використання цього майна» [5].

Аналізуючи питання відчуження та вилучення майна в умовах воєнного стану, важливо розуміти різницю між цими способами управління. Примусове відчуження майна передбачає позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, яке може бути у приватній або комунальній власності. Таке майно переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану, за умови попереднього відшкодування його вартості власнику. Вилучення майна, з іншого боку, означає позбавлення державних підприємств або державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою передачі його для потреб держави в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану [6].

Отже, відмінність полягає у тому, що примусове відчуження майна стосується об'єктів як комунальної, так і приватної власності, з компенсацією їх вартості, тоді як вилучення відбувається лише за рахунок державного майна і без компенсації. Крім того, рішення про примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану приймається військовим командуванням узгоджено з місцевими державними органами або виконавчим органом відповідної місцевої ради. В районах, де тривають бойові дії, таке узгодження може бути відсутнє.

Слід зазначити, що для поліпшення та оптимізації процедур і механізмів проведення примусового відчуження та вилучення майна в умовах воєнного стану, Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану» № 7605 [7]. Цими змінами передбачено: примусове вилучення обладнання на підставі рішення Ради національної безпеки і оборони України за пропозицією обласної військової адміністрації, яке може використовуватися для діяльності обо-

ронно-промислового комплексу; компенсацію за відчужене майно, що провадиться за рахунок коштів державного бюджету (протягом п'яти наступних бюджетних періодів); можливу передачу рухомого та нерухомого майна у управління Національного агентства з питань виявлення, розгляду та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Ці нововведення спрямовані на зміцнення економічної безпеки країни та захисту її суверенітету та територіальної цілісності.

У період воєнного стану об'єкти комунальної власності можуть бути передані у державну власність безоплатно. Ініціатором такої передачі для задоволення потреб держави в умовах воєнного стану є військове командування. Передача об'єктів права комунальної власності відповідних територіальних громад здійснюється за рішенням рад цих громад, а передача об'єктів права спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст, що перебувають в управлінні районних та обласних рад – за рішенням відповідних рад. Якщо місцева рада не може ухвалити рішення про передачу комунального майна у державну власність, таке рішення може бути прийняте головою сільської, селищної, міської ради, головою районної у місті, районної, обласної ради або їх заступником. Передача комунального майна в державну власність оформлюється актом приймання-передачі, який підписується відповідними посадовими особами та уповноваженою особою військового командування.

При примусовому відчуженні майна, особливістю є те, що право власності на це майно виникає з моменту підписання акту приймання-передачі.

Необхідно відзначити, що це суперечить вимогам законодавства щодо державної реєстрації прав на нерухомість. Згідно зі статтею 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», права на нерухоме майно виникають лише з моменту такої реєстрації [8]. Момент виникнення права власності має велике значення для ефективного захисту учасників майнових відносин і може стати причиною подальших судових суперечок.

Майно, яке підлягає примусовому відчуженню, оцінюється відповідно до законодавства, що регулює процедури оцінки майна, майнових прав і професійної оціночної діяльності. Згідно з Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінку діяльності в Україні», такий процес передбачає проведення рецензування об'єктів оцінки вартості, яке є обов'язковим як для державного майна, так і для майна територіальних громад. Рецензування здійснюється кваліфікованими оцінювачами, які мають не менше трьох років практичного досвіду в оціночній діяльності і є членами експертних рад саморегулювальних організацій оцінювачів. Цей процес є платним, а відбір оцінювачів здійснюється на конкурсній основі [9].

Право на компенсацію вартості майна у разі його примусового відчуження в умовах воєнного стану належить як юридичним особам комунальної та приватної форм власності, так і фізичним особам або їх правонаступникам, у яких майно було відчужено (будівлі, споруди, транспортні засоби тощо) для потреб держави.

Повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна ґрунтується на документі, що містить оцінку незалежної оціночної вартості майна на момент його оцінки, що здійснюється у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження [6].

Після скасування правового режиму воєнного стану, колишній власник майна або особа, яку він уповноважив, може звернутися до територіального центру комплектування та соціальної підтримки у місці відчуження майна. Для отримання наступної повної компенсації вони подають заяву разом з актом та документом, що містить оцінку вартості майна [6].

Якщо примусово відчужене майно зберігається у задовільному стані, а колишній власник має бажання його повернути після завершення воєнного стану, це повернення відбувається через судовий процес. Рішення суду, яке набрало законної сили, є підставою для такого повернення. Судовий порядок також застосовується у випадках спорів, пов'язаних з відшкодуванням вартості примусово відчуженого майна.

Одним із способів управління майном, включаючи його управління під час воєнного стану, залишається оренда об'єктів державної та комунальної власності, з внесенням змін до чинного законодавства. Ці зміни відкривають нові можливості, включаючи можливість релокації бізнесу з прифронтових регіонів [10].

Висновки. Аналіз показує, що в умовах воєнного стану способи управління майном мають специфічні особливості і спрямовані на ефективне використання державного і комунального майна для військово-оборонних цілей та національної безпеки, підтримки та розвитку бізнесу. Механізми передачі, примусового відчуження та вилучення майна у юридичних та фізичних осіб для потреб держави є обґрунтованими і необхідними.

Проте питання захисту прав власності залишається надзвичайно актуальним, особливо в умовах воєнного стану. Цікавість цьому питанню виявляється як серед науковців, так і серед практиків, оскільки під час практичного застосування законодавства виявлені певні прогалини, які потребують внесення змін до відповідних нормативних актів. Це необхідно для формування ефективного механізму використання майна та захисту прав власників.

Література

1. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»: прийнятий 17 трав. 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 11.06.2024).

2. Остапенко А.А. Майнові права як об'єкт примусового відчуження у період воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 5. 2023. С. 33-39. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2023/8.pdf (дата звернення: 11.06.2024).

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»: прийнятий 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 11.06.2024).

4. Конституція України: від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.06.2024).

5. Цивільний кодекс України: від 16 січ. 2003 р. № 435-IV: станом на 27.04.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.06.2024).

6. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»: прийнятий 17 трав. 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 11.06.2024).

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану»: прийнятий 15 серп. 2022 р. № 7605. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40137> (дата звернення: 11.06.2024).

8. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»: прийнятий 1 лип. 2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 11.06.2024).

9. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»: прийнятий 12 лип. 2001 р. № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 11.06.2024).

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану»: прийнята 27 трав. 2022 р. № 634. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.06.2024).

References

1. Zakon Ukrainy «Pro peredachu, prymusove vidchuzhennya abo vyluchennya mayna v umovakh pravovoho rezhymu voyennoho chy nadzvychaynoho stanu»: pryynyaty 17 trav. 2012 r. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (data zvernennya: 11.06.2024).

2. Ostapenko A.A. Maynovi prava yak ob"yekt prymusovoho vidchuzhennya u period voyennoho stanu. *Aktual'ni problemy vitchyznyanoi yuryspru-*

dentsiyi № 5. 2023. S. 33-39. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2023/8.pdf (data zvernennya: 11.06.2024).

3. Zakon Ukrainy «Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu»: pryynyaty 12 trav. 2015 r. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennya: 11.06.2024).

4. Konstytutsiya Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR: stanom na 1 sich. 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennya: 11.06.2024).

5. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy: vid 16 sich. 2003 r. № 435-IV: stanom na 27.04.2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennya: 11.06.2024).

6. Zakon Ukrainy «Pro peredachu, prymusove vidchuzhennya abo vyluchennya mayna v umovakh pravovoho rezhymu voyennoho chy nadzvychaynoho stanu»: pryynyaty 17 trav. 2012 r. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (data zvernennya: 11.06.2024).

7. Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrainy shchodo optymizatsiyi deyakykh pytan' prymusovoho vidchuzhennya ta vyluchennya mayna v umovakh pravovoho rezhymu voyennoho stanu»: pryynyaty 15 serp. 2022 r. № 7605. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40137> (data zvernennya: 11.06.2024).

8. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu reyestratsiyu rechovykh prav na nerukhome mayno ta yikh obtyazhen'»: pryynyaty 1 lyp. 2004 r. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (data zvernennya: 11.06.2024).

9. Zakon Ukrainy «Pro otsinku mayna, maynovykh prav ta profesiynu otsinochnu diyal'nist' v Ukraini»: pryynyaty 12 lyp. 2001 r. № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (data zvernennya: 11.06.2024).

10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro osoblyvosti orendy derzhavnoho ta komunal'noho mayna u period voyennoho stanu»: pryynyata 27 trav. 2022 r. № 634. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#Text> (data zvernennya: 11.06.2024).

Iryna Litvinova, Vladyslav Holukh

TRANSFER, COMPULSORY ALIENATION OR SEIZURE OF PROPERTY DURING MARTIAL LAW

National Aviation University
Lubomyr Huzar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mails: irina_litvinova@ukr.net, 6904292@stud.nau.edu.ua

*The purpose of the article on the transfer, expropriation or seizure of property during martial law is to disclose the legal, economic and social aspects related to this process in emergency situations. The article analyzes the legal grounds and mechanisms for implementing such actions, considers the impact on property owners, and assesses the effectiveness and fairness of these measures in terms of protecting national security and public interests. This topic is important for understanding the balance between state needs and the rights of citizens, especially in the context of current challenges and threats. **Research methods:** the article uses the methods of comparative analysis and legal modeling, which allow for a detailed study of legislative norms, practical examples and consequences of expropriation of property during martial law. The author also uses the method of document analysis for a deeper understanding of the legal and socio-economic aspects of this issue. **The results** of the study show that the forced alienation or seizure of property during martial law, although justified from the point of view of national security, raises significant legal and social challenges. In particular, it was found that existing legal mechanisms do not always provide adequate compensation to owners, which can lead to social tension and a decrease in trust in state institutions. The analysis showed that successful implementation of such measures requires transparent procedures, clear regulation and constant monitoring to minimize negative consequences for citizens and the economy. **Discussion:** the discussion revealed that while the expropriation of property during martial law is a necessary measure to ensure national security, there is a need to improve the legal and administrative mechanisms for its implementation. It is important that the expropriation processes are as transparent and fair as possible, with clear criteria for determining the objects of expropriation and compensation mechanisms for affected owners. Particular attention should be paid to preventing abuses and corruption in this area, as well as to ensuring a proper balance between the interests of the state and the rights of citizens.*

***Key words:** martial law; eminent domain; expropriation of property; national security; compensation to owners.*

Стаття надійшла до редакції 17.09.2024